

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ
ПРИЛОЗИ
XXI

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности, од 23. новембра 2010. године, на основу реферата Александра Ломе, дописног члана САНУ, Слободана Реметића, редовног члана АНУРС и др Јованке Радић, вишег научног сарадника у Институту за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

†академик Милка Ивић, редовни члан САНУ, Александар Лома, дописни члан САНУ, проф. др Мато Пижурица, др Јованка Радић, виши научни сарадник у Институту за српски језик САНУ (секретар Уређивачког одбора), Слободан Реметић, редовни члан АНУРС и проф. др Љиљана Црепајац

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

БЕОГРАД
2011

АЛЕКСАНДАР ЛОМА / СВЕТЛАНА ЛОМА

ДВА СРЕДЊОБОСАНСКА ТОПОНИМА: СОЛУН, ЛАБУН И ТОПОГРАФСКИ ДИНАМИЗАМ РИМСКЕ ДАЛМАЦИЈЕ

Олово је градић у средњој Босни, педесетак километара североисточно од Сарајева; лежи на месту где се Биштица и Ступчаница спајају у Кривају, десну притоку реке Босне. Настао је као рударска насеобина на тлу средњовековне босанске државе у другој половини XIV в.; помиње се први пут 1382. под краљем Твртком I, а мало доцније се нашао у склопу земље Павловића. Прозвао се по руди која се ту копала;¹ рудник је штитило утврђење *Оловац*. Становништво Олова су у XIV–XV веку чинили сашки рудари и дубровачки трговци; ту се налазио и фрањевачки манастир посвећен Богородици (*Госија од Олова*), запустео око 1700. Након пада под Турке место је постало средште нахије *Оловци* (од 1469); рудник је наставио да ради и под Турцима у XV–XVI в., но састав становништва се под турском влашћу постепено променио; већ у следећем столећу ту је било три четвртине Турака (тј. муслимана). Данас се општина Олово налази у саставу Босне и Херцеговине и 96% њеног живља изјашњава се као Бошњаци.²

О прошлости овога краја пре позног средњег века нема подробнијих података, ни за раније средњовековно раздобље ни за античко доба; знамо само да је он пре римских освајања био обухваћен племенским подручјем Деситијата, а да се под Римљанима налазио у склопу провинције Далмације, којој је припадао и руднички дистрикт (рудници сребра, *Argentaria*) источно одатле, у босанском Подрињу, са средиштем у Домавији код данашње Сребренице (Dušanić 1977: 68). Постоји начелна вероватноћа да су већ тада била експлоатисана и рудна налазишта око Олова, али се она досад није дала поткрепити ни писаним изворима ни археолошким налазима. Овде ћемо размотрити два топонима из околине Олова који се, посматрани заједно и у кон-

---

¹ Главнина раних помена потиче из дубровачких извора: срсп. **Олово** (Даничић бележи етник **Оловљанини**, **Оловљани** и ктетик **оловљски** (**ца**фина **оловљска**); у латински и италијански писаним документима име се преводи као *Plumbum*, *Piombo* (Jireček 1879: 50/262 д.). Тамошње олово називало се *plumbum dulce* или *subtile* и ценило више од других врста (Ћук 2002: 47).

² О средњовековном Олову в. Jireček l.c.; Filipović 1934; Vego 1957: 84; Ковачевић-Кojiћ 1976: 34; Ћук 2003; за утврђење Оловац Поповић 2003: 102; за приказ на фра Мауровој карти из средине XV в. Томовић 2003: 72 д.; за турску нахију *Оловци* Šabanović 1982: 133 и Васић 2003: 307; за данашње демографске прилике <http://en.wikipedia.org/wiki/Olovo>; за помене у народном епском песништву Детелић 2007: 302 д.

тексту старовековних извора, могу тумачити као траг античког рударства у том крају: *Солун* и *Лабун*.

*Солун*³ је име селу на левој обали Криваје око 5 км низводно од Олова. Први нама познат помен је из турског пописа 1604. (OPBS 3: 232). У питању је очито несловенски топоним, а прво што пада у очи је његова потпуна гласовна и акценатска подударност са словенским обликом имена главног града Македоније. Изворни грчки назив *Θεσσαλονίκη* „Тесалска победа“ настао је 315. г. п.н.е., када је македонски краљ Касандар основао град назвавши га именом своје жене Тесалонике, а њој је оно дато јер се родила на дан када је, 352. г., Филип II Македонски на „Шафрановом пољу“ (*Κρόκιον πεδίον*) здруженом македонско-тесалском војском поразио Фокијане. Реч је, дакле, о специфичним и непоновљивим историјским околностима настанка антропонима и из њега топонима, тако да име села код Олова није никако могло настати независно из аналогног предлошка, већ само бити пренесено у Босну из егејске Македоније, у средњем веку или у прво време турске власти у Босни, будући да је посведочено тек од почетка XVII в. Да је се такав пренос десио још у античко доба, није вероватно, јер словенско име града *Солун* — стсл. *Солоуџъ*, један од најраније посведочених словенских топонима, будући да је староцрквенословенски књижевни језик настао у другој половини IX в. на основу говора Словена настањених у околини Солуна — не одражава непосредно грчко *Θεσσαλονίκη*. При извођењу словенског облика из грчког отпадање почетног слога не представља проблем, јер знамо да је до њега дошло већ у колоквијалном грчком *Σαλονίκη*, на којем се заснива балканскоромански облик *Salonica*; с обзиром на то да су Словени продирући са севера најпре дошли у додир са делом Источног Римског царства где је званични језик био латински, вероватно су име овог града, једног од најзначајнијих на Балкану, чули и преузели од Романа пре него што су се приближили самом Солуну и његовом грчком језичком окружењу. Проблематично, међутим, остаје окрђење завршног дела топонима у словенским устима. По једном објашњењу, ром. *-ica* [-ika] одн. гр. *-ίκη* [-iki] најпре се закономерно развило у слов. *-ьсь*, а затим је тај завршетак схваћен као домаћи суфикс за градњу етника: **Solun-ьсь* и одбачен; по другоме, Словени су при свом првом упознавању са топографијом Балкана побркали имена двају великих градова и престоница двеју суседних византијских провинција, Солуна и Салоне, главног града Далмације.⁴ Одиста се како словенски, тако и арумунски назив за Солун *Sărună*, изводе од *Salōna* са много мање проблема него од *Θεσσαλονίκη*. Томе не смета чињеница да је у Далмацији *Salōna* дало *Солѣн*, *-ѣна* (чак. *Солѣн*), а не *Солѣн*, *-ѣна*, јер се она уклапа у слику далматинског приобаља, где је у низу топонима предримски суфикс *-ѣна* дао

³ Локатив у *Солѣну*, нагласак по усменом саопштењу нашег водећег дијалектолога Слободана Реметића, који га, будући родом из тог дела Босне, зна из своје младости.

⁴ В. Schramm 1981: 341–345, са ранијом литературом. До сличне збрке могло је доћи и у народној епици. У икавској варијанти епске песме о „Боланом Дојчину“ (Вук II 78^о), који се иначе веује за Солун (тако и у Вук II 65^о 108 и д., где се зове Дојчило), на његовом месту иступа „Солињанин Иве“, а град је *Солин* (уп. Детелић 2007: 399). Не можемо, додуше, бити сигурни да ли је та варијанта изданак аутохтоне усмене традиције или је испевана по штампаној Вуковој песми уз ову „локалпатриотску“ преоблику.

словенско *-īn*, очито преко **-унъ*, пошто је у далматороманском *ō* испред *n* било прешло у *ī*, које су Словени регуларно супституисали својим *у*, нпр. *Narōna* > *Норин*, *Albōna* > *Лабѡн*, док би се рефлекс *-ун* непосредније на-слањао на *-ōna*, јер је страно *ō* у рано доба давало словенско *и* (нпр. гот. **bōka* > псл. **buku* ‘буква; слово’; лат. *ratiōnem* асс. > сх. *рачун*; гр. εἰκόνα [iklo:na] > стсл. *икоуна* ‘икона’): то значи да је *Солин* од **Salūnā*, док би *Солун* било од **Salōnā*⁵. Наш прелиминарни закључак гласи да је или словенски облик имена града Солуна у некој нама недокучивој прилици пренесен у босанска брда (могло се то, рецимо, десити у вези са старим рударством, које су у Солуну током XVI века развили досељени шпански Јевреји, уп. Ђирковић 2002: 179, са досељењем неког турског спахије оданде, и сл.) — или *Солун* крај Олова одражава исти антички предложак *Salōna* као и *Солин* код Сплита, било да се претпостави пренос имена из приобаља у унутрашњост римске Далмације, било понављање истог топографског назива у разним деловима једне језичке територије — вероватно је, наиме, да су Деситијати у североисточном делу провинције били језички сродни са Далматима, који су јој дали име и на чијој некадашњој територији се налазила њена престоница Салона. Пре него што се одредимо која је од тих могућности највероватнија, позабавимо се другим топонимом који је предмет нашег разматрања.

Лабун је данас назив брда на левој обали Биоштице, око 10 км узводно од Олова, на месту где се некад налазило село, забележено већ у турском попису из 1468/69, а затим и у оном из 1604 (OPBS 3: 250). У првом издавачи читају „Лопун“, у другом „Лапун“; имајући у виду непрецизности арапске графије (*й* и *б* се у њој разликују само дијакритиком) и немогућност да се од **Лоѡун* или **Лаѡун* закономерним фонетским развојем у последњих пет и по столећа дође до данашњег лика, ваља узети да ни то име није мењало свој гласовни лик од свога првог помена до данас, тј. да је и у петнаестом веку гласило *Лабун*. За разлику од *Солун*, овај топоним има словенска сазвучја. То су топоними *Labouň*, село у Чешкој и *Лабунѡиѡа*, село код Струге. Чешки топоним помиње се од почетка XIV в.: 1313. *Labun*, 1318. *de Labunye* а изводи од презимена *Labún* > *Laboun* (посведоченог од 1406), пореклом надимка од *labati* ‘локати’ (Profous 2: 473). Глагол **labati* ‘локати, пити лапћући језиком’ је прасловенски, као и суфикс *-унъ* за вршиоца радње, често у пејоративном значењу (уп. нпр. рус. *хвастѡн* ‘хвалисавац’ од **xvastati se*), те ништа не смета претпоставци да је иста именица **labunъ* ‘лаптало, локало, пијанац’, каква се лако претварала у надимак, постојала и на јужнословенском тлу. **Лабовѡништа** се помињу у Григоровићевом поменику (Стојановић 1890: 185); то име спада у топониме на *-ѡиѡа* у Македонији и јужној Србији, који имају спољашњи вид изведеница на *-ѡиѡе* < *-iŕŕe* у множини (тип *Млачиѡиѡа* од *млака*), а заправо су стари патронимици на **-itji* са источнојужнословенским гласовним развојем *-ŕŕ-* > *-ѡиѡ-*, својеврстан дијалекатски супстрат, који се условно може назвати „бугарским“ због таквог фонетизма — српски би они гласили на *-ѡи*, македонски на *-ѡи* — уз ограду да на тлу саме Бугарске

⁵ Промена рода одн. деklinације (слов. *o*-основа према лат. *a*-основи) најбоље се тумачи влат. прелазом завршног *-a* у *-ə* (рум. *-ă*, уп. и алб. *-ë*).

таквих топонима нема нити је код бугарских Словена икад било патронимика те врсте. Како се развио секундарни облик множине средњег рода можемо наслутити на примеру села *Милишића*, забележеног тако у светоарханђелској хрисовуљи, данас „поарбанашеног“ у *Миљај*, са албанским патронимским суфиксом. У истом крају иста повеља бележи и *Милишић кайун* где имамо стари генитив множине патронимика, стсрп. би било *Милић кайун*, новосрпски — *Милића кайун*; номинатив је изворно морао гласити *Милишићи* = *Милићи*. До промене рода дошло је највероватније преко локатива — који је, уз акузатив, један од два падежа у којима се топоними најчешће користе — а који је гласио исто и од *Млацишића* и од **Милишићи*: (у) *Млацишићих* / *Милишићих*. Како је већ у то доба патронимско образовање на *-ишићи* било избичајено, уместо номинатива *Милишићи*, акузатива *Милишиће* почео се употребљавати *Милишића* аналогијом према типу на **-išče*, pl. *-išča*. У те топониме на *-ишића* < **-itji* Заимов сврстава, свакако с правом, и *Лабуншића* (Zaimov 1965: 45), али његово извођење од непосредног и структурално проблематичног личног имена *Лабо* + *-ун* излаже га оправданој Роспондовој критици; сâм Роспонд, међутим, код овог топонима сасвим застрањује, просуђујући га, заједно са *Лабанишића* код Костура, као изведеницу на *-išče* од наводне топонимске базе **lab-* (Rospond 1974: 119) — за коју међутим нема правих потврда; чешки топоним сводљив на посведочену и структурално прозирну антропонимску основу чини овакве конструкције излишним: *Лабуншића* се своди на надимак **Labunъ* + патронимски суфикс *-itji*. Спада ли и наш *Лабун* овамо? Постоји једна сметња да овај топоним тумачимо истим словенским апелативом, и она је творбене природе. Наиме, у словенској топонимији нормални су називи типа ‘Пијанчев’ (**Labun-ъ* > чеш. *Labouň*) и ‘Пијанчевићи’ (**Labun-itji* > мак. *Лабуншића*), али је необично да се место назове ‘Пијанац’; где се нађе такав неизведен облик, он је или секундаран, настао депалатализацијом завршног гласа⁶ или преосмишљењем некога другачијег, често несловенског предлошка, као што је име области у Македонији мак. *Пијанец*, стсрп. *Пињанџ*⁷ заправо изведено од гр. придева Παιονικός, Παιονική f. ‘пеонски’, по народу Пеонцима који су у предримско доба настањивали те крајеве (в. најскорије Иванова 1996: 490). Тиме се и за *Лабун* издвајају две могућности интерпретације: или се тај топоним своди, путем депалатализације, на словенски *j*-посесив **Лабунъ*, са тачном паралелом у чешком *Labouň*, или је посреди неки несловенски остатак.

Размотривши топониме *Солун* и *Лабун* сваки за себе, у оба случаја нашли смо се суочени са дилемом око њиховог порекла. Преостаје нам да оба поново размотримо заједно, у нади да пред собом имамо један од топонимских парова чији су чланови настали у некој међусобној вези и један на други бацају додатну светлост која може бити од пресудног значаја за наше тумачење. Основ за претпоставку да *Солун* и *Лабун* чине такав пар пружају нам њихова издвојеност и немотивисаност унутар једнога релативно уског топо-

⁶ Уп. стсрп. *Звечањ* > *Звечан* на Косову, стсрп. *Бојунъ забѣл* > *Бојун* у Зети (Лома А. 2011: 284).

⁷ Стсрп. оу *Пињанци на Буџаганици* у Душановој повељи манастиру Леснову из 1347–50 (ЗС 679, уп. и 454); посведочен је и лик *Пијаница*, 1019. τὴν Πιάνιτζαν (Gelzer 1893: 43).

номастичког подручја, као и подударање завршних слогова које указује на могућност паралелних образовања. При том се паралелизам на равни словенске творбе чини мало вероватним: ако би се у *Лабун* и могла крити словенска радна именица на *-*unъ*, за *Солун* је то искључено. Са друге стране, већ смо истакли да се *-ун* да схватити као закономеран и непосредан одраз латинског завршетка *-ōna* у топонимима као *Salōna*. Тај је завршетак заправо најпродуктивнији суфикс у предримској топонимији далматинског приобаља, где се у словенским устима одражавао као *-īn*, чак. *-īn*; поред *Salōna* > *Солин* ту спадају *Scardōna* > *Скрадин*, *Stelpōna* > *Ступин*, *Narōna* > *Норин*, *Albōna* > *Лабин*, *Фланона* > *Пломин*, *Aepōna* > *Нин*.⁸ Као што је већ речено да у овоме списку беспрекоран предлог за *Солун* пружа *Salōna*, тако се и *Лабун* без икаквих формалних проблема може извести из *Albōna*, са ликвидном метезом као и у *Лабин*.

Ако, дакле, осим географске близине, постоји нека веза између средњобосанских топонима *Солун* и *Лабун*, она се да успоставити на античкој равни, тј. оба се дају протумачити као закономерни одрази на исти начин образованих предримских предлогака другде посведочених на тлу римске провинције Далмације: *Salōna*, *Albōna*. То је она добит коју смо се надали да ћемо извући из заједничког разматрања ових двају имена: удвоје, она не изгледају више онако вишезначна као свако када се понаособ посматра, и премда тиме не бива побийена ниједна од горе изнетих алтернативних интерпретација, у првome плану сада се нашла теза о њиховом античком пореклу.

Остаје једна дилема. Ако узмемо да је *Солун* < *Salōna а *Лабун* < *Albōna, при чему стављањем звездица пред античке предлошке наглашавамо да они нису посведочени на датим географским локацијама — иако јесу другде — отвара се питање да ли пред собом имамо чисто лингвистичку чињеницу, сведочанство о језичком јединству на простору између далматинске обале и Дрине у предримско доба, које је омогућавало да исти топографски називи настају независно једни од других на подручјима Далмата, Либуерна⁹ и Деситијата (отприлике као што широм Балкана срећемо *Бисџирице* или *Горице*), или се суочавамо са топономастичким одразом историјског догађаја, у следу којег су се два приморска топонима „пресликала“ у слив Босне? Видећемо да се може реконструисати доста уверљив историјски сценарио у који би се уклопила ова друга претпоставка.

Уобичајена римска пракса у случајевима жестоког отпора домородачког становништва, било да је реч о освајању нове територије или о пацификацији провинције после неког устанка, састојала се у томе да се након успоставе римска власт трајно учврсти тако што би потенцијално бунтовни елемент био

⁸ Изузетно *Protōna* > *Промина*, што се објашњава наслањањем на *īланина* (једини од свих наведених словенских рефлекса овај означава планину). В. Skok 1: 721 д. s.v. *-in*³, где прихвата Рајхенкроново објашњење гласовног развоја које сл. *-ин* изводи преко *-unъ* из влат. локатива *-īni*, уп. горе.

⁹ Албона, данашњи Лабин на источној обали Истре, спадала је у Либурнију. У најранијим записима код Плинија и Птолемеја пише се *Alvona*, Ἀλοῦωνα, што може бити ранији лик топонима, али и хиперкоректно писање *rv* за *rb*; Словени су у сваком случају чули облик са *-b-* *Albona*, који бележе доцнији извори: Појтингерова карта, Равенски аноним и Гвидо, како и данас гласи италијанско име места (Skok 2: 256).

насилно пресељен и на тај начин одвојен од своје матице. Таквом политиком постигао се двострук циљ. На најбољем земљишту узетом од домородаца били би насељени ислужени легионари и основане римске колоније, а на стратешким тачкама, некадашњим упориштима побуњеника, постављени гарнизони. Са друге стране, депортовано домородачко становништво је на новим стаништима бивало ангажовано као радна снага, у рудницима или у пољопривреди, а у пограничним подручјима и у одбрамбене сврхе. Уследила би изградња мреже путева до тих стратешких тачака (Loma S. 2002: 151–152, 158).

За такву римску праксу управо је најречитији пример Далмације, јер нам је на том подручју након слома Далматско-панонског устанка (6–9. г. н.е.) добро посведочена књижевним и епиграфским изворима.

Када је 9. године н.е. Августов војсковођа, будући цар Тиберије (14–37), с тешком муком у неприступачним пределима савладао носиоце најжешћег отпора, Деситијате и Пирусте, и тако окончао рат, Илирик је подељен на две провинције: Горњи Илирик, касније назван Далмацијом, и Доњи Илирик, који ће понети име Панонија. Провинција Далмација добила је своје име по Далматима, најбројнијем племену, које је насељавало пространо подручје средње Далмације (приобаље између Крке и Неретве и крашка поља северно од Динаре). Само један део панонских племена био је укључен у провинцију која је по њима добила име. Други део је припојен Далмацији. Тако су провинцијском границом раздвојена два велика панонска племена која су учествовала у устанку: Бреуци, настањени с обе стране Саве, између Бијељине и Добоја на југу и Вуковара и Славонског Брода на северу, припали су Панонији, а Деситијати, чија је територија обухватала Сарајевско Поље и горњи слив Босне, Далмацији (Syme 1933: 139–142; Mócsy 1962: 605; Alföldy 1964: 250–255).

Одмах након поделе Илирика, цар Август је наредио Вибију Постуму, официру у тек завршеном рату и првом управнику Далмације, да пацификује Далмате, које су Деситијати увукли у побуну у другој фази рата, пошто су се Бреуци предали (тзв. Батов рат), и тако угрозили и саму Салону, а овај је свој задатак извршио тако што је то „дивље далматско племе“ присилио на рад у рудницима злата. Како пак на територији самих Далмата није било рудника, потез Вибија Постума може се разумети на следећи начин: један део бунтовне домородачке популације одвојио је од матице и преселио га у унутрашњост провинције, коју је требало економски активирати експлоатацијом рудног блага (Flor. II 25, уп. Loma S. 2002: 153). Тај процес може се реконструисати на основу података које нам пружају књижевни и епиграфски извори.

Пресељење дела Далмата на исток провинције оставило је топономастичке трагове. Део њих депортован је из места *Siculi* на територији Салоне, на простору данашњих Каштела код Сплита, где су у време цара Клаудија (41–54) Римљани населили своје ветеране и доделили им земљишне поседе одузете од домородаца (Plin. NH III 141). Из званичног списка племенских заједница Далмације (*formula provinciae*), сачуваног код Плинија, дознајемо да су их Римљани приликом организовања провинцијске управе након поделе Илирика груписали у три судска округа (Plin. NH III 139–144; уп. Alföldy 1965: 36–37). Плиније наводи *Siculotae* — што је етник од *Siculi* — међу пле-

менима у Наронитанском конвенту (Plin. NH III 142–144), судском округу са седиштем у Нарони који је обухватао источни део провинције Далмације, док је далматска племенска територија попадала под судски округ са седиштем у Салони, на чијој је територији и место Сикули (уп. Loma S. 2002: 151–152). Други пресељеници били су из околине утврђења (*castellum*) $\Sigma\pi\lambda\alpha\acute{\upsilon}\nu\nu\omicron\nu$, једног од далматских упоришта током устанка, чије се име пренело на рударско насеље, доцније муниципиј (*municipium Splonum*, становници: *Splonistae*), код данашњих Пљеваља (Loma S. 2002: 168–170). Исти образац преноса топонима поновио се са Трајановим освајањем Дакије (106) и развитком рударских радова у новооснованој провинцији: тамо се у натписима јављају називи других утврђења (*castella*) са матичне територије Далмата: *castellum Baridustarum*, по месту *Bariduum* у Далмацији (Loma S. 2002: 169–170;), *castellum Ansum*, како се звало и место у Далмацији код дан. Обровца (Wilkes 1969: 184, 211), *castellum Starua*, по истоименом месту на Гламочком пољу (Wilkes 1969: 271; Bârca et al. 2008: 249–250).¹⁰

Има индикација да подручје које је предмет наше пажње, околина данашњег Олова на североистоку провинције Далмације, са својим рудним благом, није остало нетакнуто описаним процесима. Један значајан натпис из Салоне говори нам да је по налогу цара Тиберија, који је пре свог доласка на престо руководио гушењем Далматско-панонског устанка, намесник провинције Далмације Корнелије Долабела довршио 19/20. године пут дуг 156 миља (233 км) од Салоне до једног утврђеног насеља на територији Деситијата (*Hedum castellum Daesitiatum*).¹¹ Циљ је очито био стратешки: да се успостави контрола над бунтовним племеном дубоко у унутрашњости провинције. Каstell Хедум се убицира у Брезу на горњој Босни на основу тамо нађеног натписа где се помиње племенски поглавар Деситијата.¹² Њихова територија, која је улазила у Наронитански конвент, обухватала је поред горње Босне и Сарајевско поље, на исток је досезала готово до Дрине, на југ до развођа Босне и Неретве а на север до границе са Панонијом, која је пролазила јужно од Саве негде у висини данашње Тузле (Alföldy 1964: 250; Wilkes 1969: 171). Њој су, према томе, припадали и средњобосански рудници злата, сребра и олова око Крешева, Фојнице и Вареша, интензивно експлоа-

¹⁰ Присуство Далмата и других колониста из Далмације у дачким рудницима злата и непосредно је посведочено у епиграфским изворима, етницима *Delmata*, *Pirusta*, *Sardeas* и епихорским именословом (Loma S. 1997: 195–196). Исти је случај са муниципијем Сплонумом, где је малтене пресликана антропонимија Ридера, далматског града северозападно од Салоне, код дан. Шибеника (Лома С. 2004: 52–53).

¹¹ Alföldy 1964: 247–249 (текст натписа са свим издањима и најновијим читањем).

¹² Д. Сепрејевски, Спом 93/1940: 10: *T(itus) F(lavius) Valens Varron(is) f(ilius) princeps D(a)esitiati(um)*. За убикацију уп. Wilkes 1969: 170. Пре него што су, вероватно у доба цара Веспасијана (69–79), Деситијати добили неку врсту самоуправе под својим принцепсима, били су подвргнути војној управи под римским официрима; један натпис из Италије помиње префекта *civitatis Maezeiorum item Daesitiatum* (CIL IX 2564, Bovianum Vetus); реч је о две највеће племенске заједнице у северној Далмацији, чије су се територије граничиле вероватно на развођу Босне и Врбаса, уп. Wilkes 1969: 169. Средином II в. или у његовој другој половини племенска заједница Деситијата престала је да постоји а насеље код дан. Илише добило је статус римског града (*municipium Aquae S.*), који је посведочен недавно откривеним натписом (AE 2006: 1022).

тисани у II и III веку (Pašalić 1960: 91–92; Dušanić 1977: 67; 2004: 254). За свој тадашњи просперитет та област је свакако могла захвалити и Долабелином путу, саобраћајници чија је првобитно војна намена временом уступила пред економским значајем. Томе у прилог иде и чињеница да је пут од Салоне до горње Босне продужен, вероватно у време цара Клаудија (41–54), до Аргентарије у рудничком дистрикту у Подрињу (код дан. Сребренице).¹³ Његова траса указује на један могућ правац пресељавања Далмата из приобаља у унутрашњост провинције.

За Олово, које је административно могло припадати како горепоменутом централнодалматинском рудничком дистрикту (рудници злата у средњој Босни, *aurariae Dalmaticae*, на које би се могао односити Флоров податак) тако и источнодалматинском рудничком дистрикту (*argentariae Dalmaticae*),¹⁴ нема, како је већ речено, сигурних података о експлоатацији руде у римско доба¹⁵ на које би се могла ослонити овде изнета претпоставка о тадашњем преносу топонима из далматинског приморја, па она упркос својој примамљивости може изгледати доста слабо заснована, с обзиром на чињеницу да претпостављени антички предлошци топонима *Солун* и *Лабун* нису посведочени на овом терену, а њихови евентуални словенски рефлекси не јављају се у изворима пре турског доба. Но можда би се бар први део овога приговора могао релативизовати једном топономастичком индицијом попут оних горепоменутих (*Siculi* : *Siculotae*, *Splonum* : *Splonistae*, *Bariduum* : *Baridustae*).

На Птоlemeјевој карти из средине II в. западно од Дрине (Δρεῖνος) уписан је топоним Σαλωνιάννα, чија би га приближна локација стављала у данашњу источну Босну око Олова. Име је свакако у вези са Салоном, а изведеница на *-iana* у овом случају као да повлачи разлику између матичног града и места пресељења његових становника. Та разлика могла је постојати само у администрацији, а да су у свакодневној употреби пресељеници употребљавали неизмењено име свога завичаја, *Salōna*, одражено у *Солун*. Но и из *Saloniāna* се без великог натезања да извести исти словенски облик; вулгарнолатински локатив (падеж у којем се један топоним најчешће реализује) *Saloniāne Словени су могли реинтерпретирати као свој етник *Солуџане ‘становници места *Солун*’.¹⁶

¹³ Tab. Peut. VI–VII: *Salona—Argentaria*. Уп. Bojanovski 1974: 146–191. О рудницама сребра на истоку провинције Далмације, *argentariae Dalmaticae* (дан. источна Босна, западна Србија и северна Црна Гора) в. Dušanić 1977: 68–69, 86–87; 2004: 254–255; Лома С. 2010: 126–136.

¹⁴ Уп. Dušanić 2004: 254 са нап. 39.

¹⁵ Трухелка и Херман видели су (Truhelka/Hörmann 1894: 235) на одређеној раздаљини од заравни зване *Равнине Црквенице* око километар и по дуге рушевине, очито остатке канала којим је довођена вода потребна за испирање руде, а километар од Олова и поменутог канала остатке плаконице (*molino*), где је руда била испирана, и самокова. Оливер Дејвис, који је путовао по Балкану око 1930. (Davies 1935: 189; 212, нап. 3), помиње хрпу шљакке недалеко од села на обалама Биоштице, обзиду топионичке пећи и копове оловне руде (церусита) у брду код Точила, Кућена и Пргошева. Било је много копова, који су се често стрмо спуштали у окна. Занимљива је Дејвисова констатација: „Техника је римска, али нисам могао наћи ваљаних доказа да су ту радили Римљани ... Има информација о римским остацима у том крају, али их ја нисам видео“.

¹⁶ Раније се помишљало на идентификацију Птоlemeјеве Салонијане са муниципијем S. код Пљеваља, али се данас као много вероватније узима да је пуно име тога муниципија гласило *Splonum*, уп. горе и в. Loma S. 1997: 212–227; Loma S. 2002: 168–170.

Ако је посредни био пренос топонима у пару, не може се занемарити та околност што град Лабин, античка *Albōna*, како је већ речено, лежи подалеко од Солина/Салоне, у источном делу Истре, на крајњем северозападу провинције Далмације.¹⁷ Да је име тога места пренесено скупа са именом прилично удаљене престонице римске Далмације није невероватно,¹⁸ али ваља знати да је постојала и друга *Albōna*, близу Салоне. И њено име очувало се у пословењеном лику *Лабин*; тај други, далматински Лабин је данас сеоце северно од Трогира, на северном рубу плодног каштеланског поља, у пределу где се смештају антички *Siculi*. Додуше, ова Албона није нам позната из античких извора, први пут се помиње тек у латинској исправи хрватског краља Звонимира из 1078: *iusdictio castris Albona*, али име јој је очито предстојало упоредо са *Salōna* у првом веку хришћанске ере на подручју одакле су тада Римљани иселили покорене Далмате у руднике на истоку новоосноване провинције Далмације; растојање између Солина и Лабина код Сплита приближно одговара ономе између Солуна и Лабуна код Олова.

Комбинацијом расположивих увида долазимо до могуће реконструкције настанка топонима *Солун* и *Лабун* у околини Олова. У првом веку н.е., недуго након слома далматско-панонског устанка и успоставе римске власти у Далмацији, Римљани су у ту област на истоку провинције иселили део далматског становништва из области *Siculi*, данашњих Каштела код Сплита. Пресељеници су онамо пренели топониме из своје постојбине: етник *Siculotae* 'Сикуљани', који бележи Плиније, име завичајног насеља, кастела *Albona*, и, као ознаку своје шире територијалне провенијенције, име оближњег великог града, престонице провинције Далмације, *Salona*, у чију је градску територију спадала област Сикула. Та два у пару пренесена топонима преживела су на новој локацији у словенским устима као *Лабун* и *Солун*, а могуће је да овај други ту бележи већ Птоlemeјева карта у изведеном облику *Saloniana*.²⁰ То је све, разуме се, само хипотеза коју нови налази, пре свега епиграфски и археолошки, могу потврдити или оповргнути, али која нам се и у овом виду учинила вредном да је изнесемо пред научну јавност, у нади да ћемо тиме подстаћи даља истраживања.

¹⁷ Реч је о области Либурнији, која је била укључена у трећи, западни судски округ провинције Далмације са седиштем у Скардони/Скрадину.

¹⁸ За периодичне депортације домородачког становништва Либурније у рудничке дистриктне у унутрашњости в. Душанић 1995: 30 са нап. 29 и 30.

¹⁹ Скок I.c. ставља, уз одређени опрез, овај топоним заједно са истарским Лабином, античком Албоном. В. и Мауер 1957: 38.

²⁰ Донекле упоредив је случај старосрпских имена жупе *Алџин* и њених становника *Власи Срђмљане* која се могу извести из латинског назива за становнике области града Сирмија — *Sirmiani* и топонима *Altina*, забележеног у римско доба у данашњем Срему; везани пренос двају имена одатле у подножје Проклетија могао се десити поткрај античког доба, сеобом тамошњег романског живља са „брисаног простора“ Паноније, изложеног непрестаним најездама варвара, у скровиту унутрашњост Балкана, уп. најскорије Лома А. 2011: 192.

ЛИТЕРАТУРА

- Васић 2003** — М. Васић: Земља Павловића у свјетлу турских извора // *Земља Павловића* 305–319.
- Даничић** — Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сјарина српских I–III*, Београд 1863–1864.
- Детелић 2007** — М. Детелић, *Ејски градови — лексикон* (Балканолошки институт САНУ, пос. изд. 84), Београд.
- Земља Павловића** — М. Васић (главни уредник): *Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*. Зборник радова са научног скупа, Рогатица 27–29. јуна 2002. (Академија наука и умјетности Републике Српске и Универзитет Српско Сарајево, Научни скупови књ. V, Одјелјење друштвених наука књ. 7), Бања Лука / Српско Сарајево 2003.
- Иванова 1996** — О. Иванова: *Речник на шћонимитје во областѣта по сливои на Брегалница*, Скопје.
- Ковачевић-Којић 1976** — Д. Ковачевић-Којић: *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево.
- Лома А. 2011** — А. Лома: Топономастичка сведочанства Бањске хрисовуље // *Повеља краља Милутина манастѣру Бањска — Светостефанска хрисовуља*, прир. Ђ. Трифуновић, Београд, 179–194.
- Лома С. 2004** — С. Лома: Домаће становништво муниципија S. у светлости нових епиграфских сведочанстава // *Сјаринар LIII–LIV* (2003–2004), 35–63.
- Лома С. 2010** — С. Лома: *Клаудије Гал и Северови нови сенатѣори. Исѣраживања из епиграфике, просојографије и римске ѣолиѣичке исѣорије деведесетѣих година II века*, Београд.
- Поповић 2003** — М. Поповић: Утврђења земље Павловића // *Земља Павловића* 91–112.
- Спом.** — *Сјоменик*, Српска краљевска академија, Београд.
- Стојановић 1890** — Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др. Прибрао их Љуб. Стојановић, Српска краљевска академија = Спом. III, Београд.
- Старо српско рударство** — С. Ћирковић / Д. Ковачевић-Којић / Р. Ћук: *Сјаро српско рударсѣво*, Београд 2002.
- Томовић 2003** — Г. Томовић: Provincia de Alegreto — Земља Радосава Павловића // *Земља Павловића* 65–76.
- Ћирковић 2002** — С. Ћирковић: Последњи полет // *Сјаро српско рударсѣво* 173–184.
- Ћук 2002** — Р. Ћук: Отварање рудника у XIV веку // *Сјаро српско рударсѣво* 33–47.
- Ћук 2003** — Р. Ћук: Дубровчани — закупци царине у Олову // *Земља Павловића* 247–258.

*

AE — *L'année épigraphique*, Paris.

Alföldy 1964 — G. Alföldy: Eine römische Strassenbauinschrift aus Salona // *Acta archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae* 16, Budapest, 247–256.

Alföldy 1965 — G. Alföldy: *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest.

Bărcă et al. 2008 — V. Bărcă / C. Ciongradi / A. Timofan: Eine neue Erwähnung des *kastellum Starva* in einer Inschrift aus Alburnus Maior. Studium zu epigraphisch bezeugten Kastella und Vici im dakischen Goldbergwerksgebiet // *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 165, Köln, 249–266.

- Bojanovski 1974** — I. Bojanovski: *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji* (Djela Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 47. Centar za balkanološka ispitivanja 2), Sarajevo.
- CIL** — *Corpus inscriptionum Latinarum*, Berlin.
- Davies 1935** — O. Davies: *Roman Mines in Europe*, Oxford.
- Dušanić 1977** — S. Dušanić: Aspects of Roman Mining in Noricum, Pannonia, Dalmatia and Moesia Superior // *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, II Principat, Bd. 6, hrg. von H. Temporini, Berlin / New York, 52–94.
- Dušanić 1995** — S. Dušanić: Epigraphical Notes on Roman Mining in Dardania // *Сѵарунар XLV–XLVI/1994–1995*, Београд, 27–34.
- Dušanić 2004** — S. Dušanić: Roman Mining in Illyricum: Historical Aspects // *Dall' Adriatico al Danubio. L' Illyrico nell' età greca e romana* (Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 25–27 settembre 2003, a cura di G. Urso), Pisa, 247–270.
- Filipović 1934** — M. Filipović: Varošica Olovo s okolinom // *Franjevački vijesnik* XLI, Beograd, 7–10, 231–247.
- Gelzer 1893** — H. Gelzer: Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche II // *Byzantinische Zeitschrift* 2, Leipzig, 22–72.
- Jireček 1879** — C. J. Jireček: *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters* (Abhandlungen der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, VI. Folge, 10 Band, Classe für Philosophie, Geschichte und Philologie, Nr. 2), Prag.²¹
- Loma S. 1997** — S. Loma: Zur Frage des munizipiums S. und seines Namens // *Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou*, Beograd, 185–230.
- Loma S. 2002** — S. Loma: *Princeps i peregrini incolae* u municipiju *S(plonistarum?)* // *Živa antika* 52, Skopje, 143–179.
- Mayer 1957** — A. Mayer: *Die Sprache der alten Illyrier*, Wien.
- Mócsy 1962** — A. Mócsy: Pannonia // *Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, supp. 9, 515–776.
- OPBS 1–3** — *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. I/1, I/2 obradio A. Handžić, II obradila S. Buzov, priredila L. Gazić, III obradila A. Kupusović (Bosnjački institut Zurich — Odjel Sarajevo / Orijentalni institut u Sarajevu), Sarajevo 2000.
- Pašalić 1960** — E. Pašalić: *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.
- Profous** — A. Profous, *Místní jména v Čechach I–V*, Praha 1947–1960.
- Rospond 1974** — S. Rospond: Struktura i stratygrafia toponimów typu *-išt-* w Bułgarii i Macedonii // *Onomastica Jugoslavica* 3–4, Zagreb 1973–1974, 99–140.
- Schramm 1981** — G. Schramm: *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend n. Chr.*, Stuttgart.
- Skok** — P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb 1971–1974.
- Syme 1933** — The Campaigns of Octavian: Review of E. Swoboda, *Octavian und Illyricum* // *Journal of Roman Studies* 23, London, 63–66.²²
- Šabanović 1982** — H. Šabanović: *Bosanski pašaluk*, Sarajevo.
- Truhelka/Hörmann 1894** — Č. Truhelka / C. Hörmann: Olovo // *WMBH* 2, 235–247.
- Vego 1957** — M. Vego: *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Sarajevo.
- Wilkes 1969** — J. J. Wilkes: *Dalmatia*, London.

²¹ Коришћено у преводу Ђ. Пејановића: Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку, *Зборник Константијина Јиречека I* (Посебна издања САНУ књ. CCCXXVI, Одељење друштвених наука н.с. 33), Београд 1959. Испред косе црте наведена је страна оригинала, иза ње — страна превода.

²² Навођено по репринту у R. Syme: *Danubian Papers*, Bucharest 1971, 135–144.

WMBH — *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegovina*, Wien.

Zaimov 1965 — J. Zaimov: *Die bulgarischen Ortsnamen auf -išt- aus -itj- und ihre Bedeutung für die Siedlungsgeschichte der Bulgaren in den Balkanländern*, Sofia (= *Linguistique Balkanique* IX 2).

Aleksandar Loma / Svetlana Loma

TWO MID-BOSNIAN TOPONYMS: *SOLUN*, *LABUN*
AND THE TOPOGRAPHIC DYNAMISM OF ROMAN DALMATIA

Summary

The present paper deals with two place names near the small town of Olovo, situated in the Bosna river basin some 30 miles northeast from Sarajevo, at a distance of about 10 miles between them: *Solun* and *Labun*. Historically, both of them designated villages; the former still exists, whereas today there is only a hill named *Labun* on the site of the former settlement. The toponym *Solun* coincides with the Slavic name of the Macedonian metropolis *Salonica*, which *prima facie* suggests the supposition that the Bosnian village was named, for reason unknown, after one of the most famous cities of the Balkans. It may have happened during the Middle Ages or even in the early days of Turkish rule, for the first mention of the village *Solun* goes back only to 1604. However, our written sources for the historical geography of Bosnia are too scarce to exclude the possibility that this name is considerably older on the spot than its first record. Moreover, there are some problems in deriving the Slavic form *Solun*, recorded since the 9th century, from Greek *Thessaloníkē*, which involve another place name, that of the capital of the Roman province of Dalmatia, *Salona*. It has been supposed that the ancient Slavs, coming from the north of Europe to the Balkans, confused with each other the names of two Balkan province capitals and transferred their phonetically regular reflex of the name *Salōna* (Latin *ā* > Slavic *o*, Latin *ō* > Slavic *u*) to *Salonica*. The place name *Salōna* survives as *Sōlin*, a small town near Split, with the phonetic development presupposing the change *ōn* > *ūn* in Vulgar Latin, whereas *Solun* is directly derivable from *Salōnā* (both forms implying a weakening of the vowel auslaut). Consequently, if the place name *Solun* in Bosnia remains suspect of being transplanted from elsewhere, its point of origin was not necessarily on the Aegean, but perhaps, and even more probably, on the Adriatic coast.

The place name *Labun*, documented since 1468/9, has its parallels in Slavic toponymy, *Labouň* in Czechia and *Labuništa* in Macedonia, both derivable from the nickname **Labunъ* 'boozer', the former as a *j*-possessive, the latter as a patronymic in **-itji*. However, to trace *Labun* back to the same Slavic etymon is hard in view of its apparently underived form. On the other hand, there is not only geographical but also a structural closeness between *Solun* and *Labun* suggesting that the latter as well might reflect one of those Pre-Roman place names in *-ōna* that are so characteristic of the ancient Dalmatia. A plausible candidate is provided by *Albona*, which, in the littoral, resulted in Slavic *Labin*, with the same development of the penult as in *Solin* < *Salona*, *Skradin* < *Scardona*, *Stupin* < *Stelpona*, *Norin* < *Narona*, etc.; here, beside the regular

liquida-metathesis, the direct substitution of $\bar{o}$ by Slavic *u* would have taken place, just as in the case of *Solun* < *Salona*.

The ancient *Albona*, today *Labin* on the eastern coast of the Istrian peninsula, lay far from *Salona* on the northwestern border of Liburnia. However, there was another *Albona*, in Dalmatia, near *Salona*. It is recorded only in a charter from 1078, but its Slavic reflex, which is, here too, *Labin*, implies an early (before the 10th century) adaptation of the obviously Pre-Slavic name. The distance between *Solin* and *Labin* in the neighbourhood of Split is approximately the same as that between *Solun* and *Labun* in Bosnia. Thus we find something that we may call a pair of toponyms copied from the Dalmatian coast to the deep inland of the Roman province. Rather than explained as a pure linguistic phenomenon based on a kinship between the Pre-Roman idioms of two regions, such a mirroring may be interpreted as a trace of an early migration. Moreover, we can place this assumption within a precise historical frame. From literary and epigraphic sources we know of forced resettlements which took place in Dalmatia under Roman rule. During the 1st century A.D. the Romans relocated several native communities of the Delmatians from the littoral into the mining districts laying in the eastern part of the province, and in 2nd century the recently conquered Dacia with its gold resources became a new destination for Delmatian miners. There is some onomastic evidence, anthroponymic as well as toponymic, reflecting those demographic processes. The settlement, which was to become a municipium, in the mining district around the modern town of Pljevlja (today NE Montenegro), was named *Splonum* after a small castellum of the Delmatians *Splauon* situated in the hinterland of *Salona*. The names of other castella and tribes known from Dalmatia, such as *Bariduum*, *Ansum*, *Starua*, *Sardeatae*, *Pirustae* reappear around the Dacian gold mines of Transylvania. One of the early deportation of the kind affected *Siculi*, a fertile district on the territory of *Salona*, called today Kaštelansko polje ('the Kaštela field'), where the village of *Labin* < *Albona* is located; after emptying the area of its indigenous population, Claudius (41–54) settled there his veterans. The therefrom deported Delmatians are listed by Pliny, under the name of *Siculotae*, among the tribes of the eastern Dalmatia. According to an inscription, Dolabella, the governor of the province under Tiberius (14–37), built a road leading from *Salona* to the upper Bosna valley, in order to pacify the local tribe of Daesitiates. This opened the way to the development of mining in the northeastern part of the province. Despite lack of evidence of the region around Olovo being mined before the late Middle Ages, as it was famed for its lead mines (*olovo* 'lead'), there is nothing improbable in supposing that in Roman times it formed part of one of two neighbouring mining districts, the Mid-Bosnian in the West and that of Domavia (Argentaria, today Srebrenica) in the East. Thus, there are some reasons to consider the possibility that the colonists from *Siculi* on the territory of *Salona* — *Siculotae* brought with them two place names from their homeland to this remote part of Dalmatia, that of *Albona*, their native settlement, and that of *Salona*, their principal town.

If in the above presented reconstruction all pieces seem to fit together, it is nevertheless to be taken *cum grano salis*, for the chronological gap between the 1st century A.D., to which the names *Labun* and *Solun* near Olovo are supposed to go back, and the 15th resp. 17th century, as they appear for the first time in written sources. It is still possible that the latter is documented in Pre-Slavic times. On the Ptolemy's world map from the mid 2nd century A.D. a town in the eastern part of Dalmatia is shown named

Saloniana. Apparently it was a settlement of colonists from Salona, named after the metropolis. The identification with the municipium S. near Pljevlja has been proposed, but its name proved to be most probably *Splonum*. The position of Saloniana on the map, west of the river Drinus (Drina), corresponds to which is today the eastern Bosnia. The derived form *Salon-iana*, was probably coined for administrative use, i.e. to distinguish the new settlement from the eponymous coastal city; locally, the simple form *Salona* may have been used, which immediately resulted in Slavic *Solun*; or underlying the Slavic name is a Vulgar Latin locative **Salōniāne*, which was Slavicized as *Solunjane* and reinterpreted as an inhabitant name in *-jane*, wherefrom the place name *Solun* could be abstracted.